

УДК 351.853

DOI: 10.35619/iiu.v1i19.614

Бондар Тамара

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки, дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Україна
ORCID: 0000-0001-9484-9336,
e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ ЛІТЕРАТОРІВ ЗАКАРПАТТЯ (20-30-ті РОКИ XX СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті аргументовано значущість вивчення просвітницької діяльності літераторів Закарпаття у 20–30 роки XX століття, що дає змогу отримати значний пласт інформації про становлення й розвиток нашої держави. Відзначено важливі аспекти розвитку просвітництва Закарпаття, які не так часто порушуються педагогічною науковою спільнотою, але є надзвичайно актуальними сьогодні. На сучасному етапі докорінного переосмислення ідеї національної освіти всі процеси реформування тією чи тією мірою пов'язані з дослідженням історичного минулого, вивчення діяльності діячів, які спонукали громадськість до розв'язання окреслених завдань. Україна, виборюючи незалежність від російських загарбників, звертається до історичного минулого, пошуку цінностей, досвіду, що уможливить виховання національної свідомості, та сприятиме консолідації сучасного українського суспільства. Водночас проблема громадської і просвітницької діяльності літераторів 20-30 років XX століття, які працювали на Закарпатті, потребує вивчення.

Закцентована увага на необхідності дослідження взаємодії між літераторами-педагогами та різними соціальними групами українського суспільства того періоду, включаючи робітників, селянство, інтелігенцію.

Ключові слова: просвітництво, Закарпаття, міжвоєнний період, національне відродження, національна ідентичність, національна свідомість, українська художня література, Ф. Потушняк.

Постановка проблеми. У сучасній Україні в контексті новітньої державності надзвичайно важливою є роль та місце національно свідомої молоді. Це обумовлено необхідністю зміцнення державних та культурних основ, збереження національної ідентичності та розвитку суспільства. Виховання молодого покоління, яке усвідомлює свою національну приналежність і готове активно долучатися до розвитку країни, стає першочерговим завданням.

З огляду на це, на освіту покладається відповідальність не лише за передачу знань, але й за формування патріотичних цінностей, розуміння історії та культури України. Самодіяльні громадські інституції, що охоплюють різноманітні молодіжні організації та культурні осередки, відіграють важливу

роль у вихованні активної та свідомої молоді через позашкільну діяльність, волонтерські програми, рухи та інші ініціативи. Інтелігенція як носій культурних і наукових надбань має бути провідником національних ідей, активно впливаючи на суспільну свідомість та підтримуючи молодь у її починаннях та становленні.

Тому сьогодні, об'єднання зусиль освітніх установ, громадських організацій та інтелігенції є ключовим для формування покоління, здатного зберігати та примножувати національні цінності, забезпечуючи у такий спосіб стійкий розвиток держави.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Вивченню різних аспектів діяльності письменницького руху 20–30 років XX століття присвячено публікації вітчизняних науковців. Накопичені знання про суспільно-політичне становище та поліетнічну ситуацію Закарпаття в 20-30-х роках XX століття висвітлено у працях М. Вегеш, І. Гранчак, С. Віднянського, Р. Магочій, О. Мишанич, Б. Ринажевського, М. Тиводар та ін.; розвиток освіти та шкільництва в цьому регіоні в зазначений період розкрито у наукових дослідженнях В. Гоммонай, Г. Білавич, М. Демчак, М. Зимомрі, А. Ігнат, О. Лемак, І. Розман, В. Сагарди, В. Турянці, О. Фізеші, В. Химинець, та ін.

Мета статті полягає у висвітленні внеску українських письменників Закарпаття у розвиток державності в контексті забезпечення просвітництва (20– 30 ті роки XX століття).

Виклад основного матеріалу дослідження. Просвітницька діяльність Закарпаття у 20-30-ті роки XX століття відігравала важливу роль у національному відродженні та культурному розвитку регіону. Цей період ознаменувався значним піднесенням інтелектуального та культурного життя, завдяки зусиллям видатних діячів, які прагнули зберегти та розвинути українську національну ідентичність.

Просвітники Закарпаття того часу активно працювали над створенням та поширенням літератури, організацією освітніх закладів, культурних товариств та гуртків, які сприяли підвищенню рівня освіти та національної свідомості серед населення. Вони приділяли значну увагу дослідженню історії, етнографії та фольклору краю, що допомагало зберегти культурну спадщину та передати її наступним поколінням.

Одним із ключових аспектів їх діяльності була підтримка та розвиток української мови, літератури та освіти. Українська художня література Закарпаття 20-30-х років XX століття також зазнала потужного розвитку та національного ренесансу. Вона стала яскравою самобутньою сторінкою як українського, так і загальноєвропейського літературного процесу, сприяючи поширенню національних ідей та культурних цінностей.

Просвітницька діяльність на Закарпатті у 20-30-ті роки XX століття відіграла важливу роль у збереженні та розвитку української національної ідентичності, культури та освіти. Завдяки зусиллям видатних діячів того часу було створено міцне підґрунтя для подальшого розвитку української культури та національної свідомості.

Отож творча спадщина українських письменників у реалізації завдання виховання національно свідомої молоді є важливим засобом. Їхні твори

служать потужним інструментом формування національної ідентичності та культурної свідомості. Особливий науковий і суспільний інтерес у цьому контексті становить українська художня література Закарпаття 20-30-х років ХХ століття. У цей період регіон пережив національний ренесанс, що проявився у відродженні та розвитку національної культури й літератури.

Літературні твори того часу вирізняються самотністю та високим художнім рівнем, що робить їх важливою частиною як українського, так і загальноєвропейського літературних процесів. Вивчення та популяризація саме літератури цього періоду сприяє поглибленню розуміння національних цінностей, історії та культурних надбань, як надважливого чинника виховання свідомого й активного громадянина.

Дослідники теми просвітництва Закарпаття періоду 20-30 р. ХІХ ст. даними П. Магочія, згідно з якими у міжвоєнний період тут послуговуються виходило 75 періодичних видань: 4 денники, 27 тижневиків, 42 журнали, а також календарі й альманахи громадсько-політичного, культурно-просвітницького, освітньо-педагогічного та мистецького спрямування (Вегеш, 1995, с. 375). За іншими підрахунками, якщо за часів австро-угорського панування на Закарпатті виходило 17 періодичних видань, то на 1923 рік їхня кількість зросла до 35, а на 1938 рік – до 126 (Габор, 1997, с. 2). Періодичні видання того часу видавалися українською та російською мовами, а також так званою «русинською мовою», «язичієм»: штучною сумішшю староукраїнських, російських та місцевих діалектних елементів, розчинених угорськими, польськими і німецькими лексемами. Цю мову використовували письменники московфільської орієнтації. Ініціаторами, організаторами та редакторами переважної більшості цих видань були саме представники пера.

Провідними громадсько-просвітницькими і видавничими центрами Закарпаття були товариство «Просвіта» та московфільське Товариство імені Олександра Духновича. Товариство «Просвіта» щороку видавало від 3–4 до 73 художніх і науково-популярних книг. Товариство імені Олександра Духновича в серії «Издание» у період з 1923–1938 років випустило 115 видань, включно з п'єсами, оповіданнями, збірками поезій, календарями й альманахами (Вегеш, 1995, с. 375).

У просвітницьких ідеях досліджуваного періоду існувала тенденція сприймати художні твори, які ґрунтувалися на фольклорних джерелах і народному епосі та порушували гострі соціальні проблеми, як прояви «етнографізму» та «примітивного побутування». Це означало, що такі твори розглядалися критиками як надмірно зосереджені на етнографічних деталях та побутових аспектах життя народу, що, на їхню думку, занижувало їхню художню цінність і робило їх примітивними. Її сутність Ф. Потушняк визначив таким способом: художня література Закарпаття «мала виразно етнографічний характер», адже її представники «завжди зверталися до соціальних проблем села» та «свої ідейні й мистецькі засоби черпали з фольклору». «Високої мети» вони перед собою не ставили, але «картини життя... передавали вкрай реалістично, писали правду» (Потушняк, 1980, с. 175–177).

Просвітянські часописи Закарпаття 30-х років ХХ ст. друкували фрагменти або повні тексти оповідань «Посередники миру», «У вагоні», «Червона йонатанка», «Новела», «Програний поцілунок», «Трагічна помилка» та ін., які

згодом увійшли до виданої під псевдонімом Юрій Стенчук збірки «Подарунок» (Ужгород, 1942) (Станинець, 2011).

Просвітницькі ідеї Підкарпатської Русі були спрямовані на піднесення національної свідомості, розвиток культури, освіти та науки серед місцевого населення. У цей період важливу роль відігравали громадські організації, які активно сприяли поширенню знань, підтримці рідної мови та літератури.

Просвітницька діяльність Підкарпатської Русі також охоплювала організацію лекцій, концертів, театральних вистав та інших заходів, спрямованих на розвиток національної культури та зміцнення громадської свідомості. Важливим аспектом було також збереження та відтворення фольклорної спадщини, яка слугувала джерелом натхнення для багатьох митців та літераторів того часу.

Загалом, просвітницькі ідеї Підкарпатської Русі були невід'ємною частиною національного відродження регіону, сприяли підвищенню рівня освіченості та культурної свідомості населення, а також зміцненню національної ідентичності в умовах складних суспільно-політичних змін.

Нові контури системи освіти Карпатської Русі визначив ухвалений 1922 р. «Малий шкільний закон», згідно з яким запроваджувалася обов'язкова восьмирічна шкільна освіта (Фізеші, 2012, с. 325).

Унаслідок подальших реформ на перетині 20-30-х рр. XX ст. запроваджено навчальні програми, які передбачали збільшення годин на вивчення рідної мови (до 8–10 год. на тиждень), математики (4–6 год.), історії, науки про рідний край тощо. Посилювалася виховна спрямованість освітнього процесу в контексті формування лояльних і відданих державі громадян та любові до рідного краю (Химинець, 2009, с. 45).

Національно-культурне життя українців формувалося під впливом різноманітних інституцій, діяльність яких була спрямована на просвіту та підтримку української культури. Такими інституціями, на наш погляд, були масові просвітницькі товариства, педагогічні об'єднання, творчі спілки і численні періодичні видання. Масові просвітницькі товариства та педагогічні об'єднання створювалися з метою забезпечення доступу до освіти та розширення культурних можливостей для українського населення. Вони організовували лекції, семінари, культурні заходи та інші події, сприяючи тим самим розвитку освіти та української національної свідомості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Як засвідчив аналіз аналізу педагогічних джерел, зроблено висновок про спрямованість діяльності творчих спілок на підтримку та розвиток літературного та мистецького середовища. Вони забезпечували можливість обміну ідеями та досвідом між письменниками, мистецтвознавцями та іншими представниками культурної еліти, що сприяло збагаченню та розвитку української літератури і мистецтва.

Періодичні видання відігравали важливу роль у поширенні знань, ідей та культурних цінностей серед громадськості. Вони не лише інформували про події та тенденції у суспільстві, але й відображали різноманітні аспекти культурного життя, що сприялогуртуванню літераторів-педагогів навколо цих видань, їхній творчій самореалізації та активності в громадському та культурному житті.

Напрями досліджень, пов'язані з подальшим розкриттям впливу масових просвітницьких та культурних інституцій на формування національної свідомості та ідентичності українського народу залишаються перспективними та актуальними. Адже зі свого боку може бути аналіз ефективності їхньої роботи в умовах соціально-політичних змін та дослідження ролі цих інституцій у підтримці і розвитку мовної, культурної та національної ідентичності. Також важливим напрямом є дослідження взаємодії між літераторами-педагогами та різними соціальними групами українського суспільства того періоду, включаючи робітників, селянство, інтелігенцію, та їхній внесок у розвиток національної культури і освіти. Крім того, наукові дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу української еміграції та мистецької течії модернізму на культурне та літературне середовище Підкарпатської Русі, що деталізує роль зовнішніх факторів у формуванні місцевої культурної та літературної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Вегеш, М. (1995). Література Закарпаття в 20–30-х роках. *Нариси історії Закарпаття. Т. 2. (1918–1945)* / ред. І. Гранчак. Ужгород: Закарпаття, 1995. СС. 373–384.

Габор, В. (1997). Закарпатська україномовна преса 20–30-х років ХХ ст. у контексті національного відродження краю. Кандидат філологічних наук. Київський університет ім. Т. Шевченка: Київ. 20 с.

Потушняк, Ф. (1980). Твори: роман, оповідання, поезії / ред. Л. Г. Кореневич. Київ: Дніпро. СС. 175–177

Станинець, Ю. Червона йонатаночка: вибрані твори / передмова Н. Ребрик. Ужгород: Гражда, 2011. 640 с.

Фізеші, О. (2012). Початкова школа на Закарпатті у системних освітніх трансформаціях 20-их – 30-х рр. ХХ століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Наук. зб. Уманського державного педагогічного університету*. Вип. 42. Ч. 1. СС. 321–328.

Хминець, В. (2009). Освіта Закарпаття: монографія. Ужгород: Карпати, 464.

REFERENCES

Vehesh, M. (1995). Literatura Zakarpattia v 20–30-kh rokakh [Literature of Transcarpathia in the 20s and 30s.]. *Narysy istoriyi Zakarpattyi*. T. 2. (1918–1945). Red. I. Hbranchak. Uzhhorod: Zakarpattyi, 1995. SS. 373–384. [in Ukrainian]

Habor, V. (1997). Zakarpatska ukrayinomovna presa 20–30-kh rokiv XX st. u konteksti natsionalnoho vidrodzhennya krayu [Transcarpathian Ukrainian-language Press of the 20s and 30s of the 20th Century in the Context of the National Revival of the Region]. Kandidan pedahohichnykh nauk. Kyivskyi universytet im. T. Shevchenka: Kyiv, 20 s. [in Ukrainian]

Potushniak, F. (1980). *Tvory: roman, opovidannya, poeziyi* [Works: Novels, Short Stories, Poems] / red. L. H. Korenevych. Kyiv: Dnipro. SS. 175–177. [in Ukrainian]

Stanynets, Yu. *Chervona yonatanochka: vybrani tvory* [Red Yonatanochka: selected works]. Peredmovi N. Rebyrk. Uzhhorod: Grazhda, 2011. 640 s. [in Ukrainian]

Fizeshi, O. (2012). Pochatkova shkola na Zakarpatti u systemnykh osvitynikh transformatsiyakh 20-kh – 30-kh rr. XX stolittia. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoyi shkoly*. Nauk. zb. Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Vyp. 42. Ch. 1. SS.321–328. [in Ukrainian]

Khmynets, V. (2009). *Osvita Zakarpattya* [Education in Transcarpathia]: monohrafia / Khmynets V.V. ta in. Uzhhorod: Karpaty, 464. [in Ukrainian]

EDUCATIONAL IDEAS OF TRANSCARPATHIA WRITERS (20-30s OF THE 20th CENTURY)

Tamara Bondar

Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head at the Preschool, Primary Education Pedagogy
and Educational Management Department,
Mukachevo State University,
Mukachevo, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9484-9336,
e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

Abstract. The article argues the importance of studying the activities that Transcarpathian writers were performing in the 20s and 30s of the 20th century. Such findings make it possible to obtain reliable information about the formation and development of our state. This article highlights the important aspects in the development of education in Transcarpathia at that time which are not so often discussed by pedagogical science today, notwithstanding their relevance today. At the current stage when the idea of the national education is being under scrutiny, reformers heavily rely on the study of the historical past on the one hand, and the study of the personalities who encouraged the public to solve the outlined tasks on the other. Ukraine, choosing independence from the russian invaders as the main way to survive, turns to the historical past, the search for values, experiences that will enable the education to instill the values of national consciousness, and thus consolidate the modern Ukrainian society. Consequently, the problem of social and educational activities of writers working in the 20s and 30s of the 20th century in Transcarpathia needs to be studied. The emphasis is placed on the investigation how writers-educators interacted with various social groups of the Ukrainian society in that period, including workers, the peasantry, and the intelligentsia. The article also accentuates the fact that the Ukrainian fiction in Transcarpathia of the 20s and 30s in the 20th century also underwent significant development and a national renaissance. It became a bright authentic, page in the literary process that uniquely describes Ukrainian and European experience, contributing to the spread of national ideas and cultural values. It is noted that the literary works of that time are distinguished by their originality and high artistic level, which makes them an important part of both the Ukrainian and the European literary heritage.

Keywords: enlightenment, Transcarpathia, interwar period, national revival, national identity, national consciousness, Ukrainian fiction, F. Potushniak.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024 року